

ВЕНТОВ ТЕОРИЈСКИ ДОПРИНОС СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ: ПРОБЛЕМ АГЕНТ-СТРУКТУРА

Прегледни научни рад

DOI 10.5937/zurbezkrim1902011L

COBISS.RS-ID 8628248

УДК 351.78:316.334.3

Милан Липовац¹

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

Невена Станковић

Центар за проучавање безбедности, Београд

Апстракт: Проблем агент-структура налази се у средишту интересовања готово свих друштвених наука. Проблематизација овог питања у студијама безбедности долази са социјалним конструктивизмом, при чему се нарочито истиче промишљање Александра Вента (*Alexander Wendt*). Приказом Вентових основних теоријских поставки изведених из његовог поимања структуре, те структурацијске теорије настале као покушај елиминисања недостатака индивидуализма и структурализма, настоји се утврдити теоријски допринос студијама безбедности. Напослетку, закључује се да, превасходно, подела структуре на идеациону, материјалну и структуру интереса, став о ко-конституисаности и ко-детерминисаности агената и структуре, научно-реалистичка претпоставка о (узрочном) значају неопажљивог, те наглашавање значаја промене, имају не само важну улогу у експланацији безбедносних појава и процеса, већ могу допринети и прецизнијој предикцији динамике безбедносне стварности, изазова, ризика и претњи, као и понашања најзначајнијих безбедносних актера.

Кључне речи: Вент, структура, агент-структура, научни реализам, социјални конструктивизам.

УВОД

Срж проблематике агент-структура налази своје место у свим друштвеним наукама, представљајући, на извешан начин, полазну основу за истраживање феномена друштвеног света. Детерминизам не може представљати решење овог проблема, а ни услов (на начин на који се уобичајено концептуализује), будући да наглашава начине на које структура и култура обликују друштвени контекст у коме индивидуе делују, али запоставља индивидуалне капацитете (Archer, 2003). Покушајем реконцептуализације појмова агентуре и структуре, теоретичари настоје да пронађу заједничке нити међусобно супротстављених онтологија, а како би напослетку дошли до сазнања о пореклу друштвене акције - да ли је појединац у свом понашању и деловању независан или је ограничен и управљен

¹ Аутор за кореспонденцију: др Милан Липовац, доцент на Факултету безбедности Универзитета у Београду. E-mail: milanlipovac@gmail.com

структурама (институцијама, нормама, идеологијама, традицијама) (Илић, 2016: 148).

Стога је суштински значајан одговор на питање дали узроке друштвених појава и процеса треба тражити у појединцима, њиховим субјективним уверењима, жељама и намерама или у друштвеним структурама које управљају понашањем тих појединаца (Илић, 2016: 152). У првом случају, објашњење друштвене акције полази од агента, док је у другом акценат на узрочности структуралних фактора, тако да се теоријска дискусија о ова два, на први поглед потпуно супротстављена, становишта у друштвеним наукама најчешће означава као расправа о проблему агент-структура.

У контексту експланаторних импликација, уобичајено се у теоријама међународних односа полази од скорашњих филозофских дискусија у оквирима социологије и друштвене теорије, предлагањем мета-теоријског оквира базираног на динамичној концепцији међузависности између интерпретативних, хотимичних агената и структуралног контекста дефинисаног како у смислу омогућавања (*enabling*), тако и у смислу ограничавања (*restraining*) (Carlsnaes, 1992).

Конструктивизам представља средњи пут у односу на рационалистичке и постструктуралистичке приступе проучавању међународних односа, заузимајући (у случају највећег броја теоретичара) структурационо онтолошко полазиште. Заједничко за све социјал-конструктивисте јесте да полазе од основне онтолошке претпоставке да су агенти и структуре међусобно успостављени. Премда је испрва конструктивизам представљао главног изазивача позитивизму критикујући његово статичко гледање на међународну стварност, временом се и у његовим оквирима створила подела на теоретичаре који су остали верни постпозитивистичком приступу (критичка школа) и теоретичаре који су се приклонили позитивистичком правцу (конвенционални или меки конструктивизам) (Илић, 2016: 161).

Услед свог значаја за све друштвене науке, а тиме и теоријска промишљања о међународним односима, ова проблематика је на мети најразличитијих критика-од става да је „конфузна и непродуктивна“, па до става да представља значајну баријеру за, у што већем обиму, критички настројену теорију међународних односа (Klotz & Lynch, 2006). Докле неки теоретичари сматрају да конструктивисти нису дали одговор на ово питање закључком о узајамној конституцији, те да је потребно превазићи „беспотребну“ епистемолошку поделу фокусирањем на начине на које емпиријска истраживања могу довести до саме суштине проблема (Klotz & Lynch, 2006), други сматрају да се постојеће празнине у теоријама међународних односа могу попунити искључиво фокусирањем на онтолошке разлике које конструишу теоријски оквир, и то интеграцијом овог приступа са приступом у друштвеној теорији (Wight, 2006).

Емануел Адлер (*Emanuel Adler*) заступа становиште да је конструктивизам „заинтересован за разумевање како материјални, субјективни и интерсубјективни светови узајамно делују у социјалној конструкцији стварности“, те да, „уместо да се фокусира искључиво на то како структуре конституишу агентове идентитете и интересе, он настоји да објасни и како, у ствари, индивидуални агенти конституишу ове структуре“ (Adler, 1997: 322, цитирано према Златановић, Липовац, 2014: 187). Николас

Онуф (*Nicholas Onuf*) то објашњава на следећи начин - структура врши утицај на агенте тако што смо често под утицајем феномена, природних или друштвених, које или не видимо или нисмо у могућности да видимо, али на које као агенти реагујемо, стављајући их у институционални контекст. У том случају, говори се о „институционализацији структуре“ од стране агената (Onuf, 2013: 7). Дејвид Дезлер (*David Dessler*), пак, нарочити значај у објашњењу ове проблематике придаје научном реализму, заступајући став да се „празнина“ између научне филозофије и праксе може попунити моделом међународне структуре базираном на принципима научног реализма, односно разматрањем његових импликација на структурални истраживачки дизајн у теоријама међународних односа. Закључује се да дебата агент-структура има капацитет да произведе интегративну структуралну теорију, као и способност да доведе до промена међународног система мирним путем (Dessler, 1989).

Као један од најплодоноснијих конструктивистичких приступа решавању проблема агент-структура, истиче се приступ Александра Вента. На основу приказа Вентовог поимања структуре, те структурацијске теорије у виду предлога за решење поменутог проблема, настоји се постићи основни циљовогарада-испитивањетеоријскогдоприносањеговогприступастиудијама безбедности. Критичким преиспитивањем експланаторног потенцијала Вентовог промишљања у студијама безбедности долази се до закључка да прихватање научно реалистичког полазишта, уважавање идеационог аспекта структуре, истицање ко-конституисаности и ко-детерминисаности агената и структуре, те наглашавање улоге и значаја процеса у разматрању проблематике агент-структура несумњиво представљају корак унапред у односу на устаљена виђења (једностраног) решења овог проблема од стране припадника доминантних теоријских праваца. У закључку, чини се да је управо Вентово бављење овим опшtedруштвено значајним проблемом један од светлих примера потврде о потреби за проучавањем појава безбедности коришћењем дискурса различитих парадигми, а услед „мултидисциплинарности истраживачког поља студија безбедности“ (Липовац, 2013: 441).

ВЕНТОВА ИДЕАЦИОНА СТРУКТУРА

Друштвени конструктивизам према Вентовом схватању није близак само идеализму, већ и структурализму и холизму. Полазећи од премисе да „структуре имају учинке несводљиве на агенте“ (Вент, 2014: 122), он значајан део свога рада посвећује управо бављењу структурама. Без дефиниције као такве, Вент тврди да структура неког друштвеног система садржи три елемента - материјалне услове, интересе и идеје. Иако повезани, ови елементи су истовремено у извесном смислу одвојени и играју различите улоге у објашњењу. Па ипак, Вент се држи оваквог разликовања третирајући као одвојене материјалну, структуру интереса и идеациону структуру, из чисто аналитичких разлога. Када то чини, међутим, он напомиње да су ови елементи увек исказани и подједнако нужни ради објашњења друштвених исхода, односно, другим речима, „без идеја нема интереса, без интереса нема смислених материјалних услова, без материјалних услова нема стварности уопште“ (Вент, 2014: 122). Напоследку, за било који друштвени

систем постоји само структура, у једнини (Вент, 2014: 123). У том смислу, задатак структуралног теоретисања у крајњем мора бити тај да покаже како се елементи система заједнички уклапају у некакву целину.

Полазећи од идеализма за који се Вент изричито залаже, односно његове суштинске тезе да људи делују на предмете (укључујући и њих саме) на основу значења која ти предмети имају за њих, значајно место у Вентовој мисли заузима знање. Штавише, идеациони аспект друштвене структуре посматра као „распodelу знања”, а која представља шири феномен од распodelе интереса и општих уверења и очекивања, укључујући „не само уверење, већ и добар део жеље” (Вент, 2014: 123).

На тај начин, одређено знање Вент класификује на приватно и дељено. Међутим, у Вентовом учењу уопште, а нарочито с обзиром на проблематику агент-структура, нагласак је на подскупу друштвене структуре, друштвено дељеном знању или култури (знање које је опште и спојено између индивидуа, односно, дељено у друштву). Култура, у том смислу, може попримити мноштво специфичних облика, укључујући „норме, правила, институције, идеологије, организације, системе претњи итд” (Вент, 2014: 124).

Значајно је Вентово запажање да дебата о култури у међународним односима између конструктивиста и рационалиста заправо осликава један шири спор у оквиру друштвене теорије између холистичког и индивидуалистичког приступа питању како се агенти односе према структурама (идеационим, односно, материјалним) у које су уграђени (Вент, 2014: 125). Докле су индивидуалисти и холисти сагласни у ставу да су агенти и структуре међузависни, не слажу се око тога како, индивидуалисти тврдећи да структура може да се сведе на одлике и интеракцију агената, а холисти тврдећи да структура има несводљиве појавне одлике (Вент, 2014: 125). Најзад, у вези са конкретном проблематиком агент-структура, Вент заузима синтетичку позицију која удружује елементе углавном из теорије структурације и симболичког интеракционизма².

„ТРИ РАЗЛИКЕ“: НИВОИ, УЧИНЦИ И СТВАРИ

Но, пре излагања његове верзије теорије структурације, односно, решења овог проблема, упутно је изнети још неколико значајних закључака које Вент изводи о структури. Његовим речима, да би развио ову (средњу) позицију, Вент прави три разлике- „између два нивоа и два учинка структуре на две ствари”. Та два нивоа су микро и макро, где се микроструктуре односе на структуре интеракције, а макроструктуре се односе на оно што назива структурама вишеструко реализибилних исхода (Вент, 2014: 125). Примењено на културу, ово води разликовању општег и дељеног знања. Два учинка о којима говори су каузални и конститутивни, а две ствари су понашање и одлике, при чему се одлике односе на идентитете и интересе агената.

Све три поменуте разлике тичу се начина на који је стварност структурисана, и у том обиму, према Вентовом мишљењу, онтолошки спор о

² Вент истиче да се у стварању властите теорије нарочито користио са Giddens (1979, 1984), Bhaskar (1979, 1986) и Sewell (1992), као и са Mead (1934), Berger & Luckmann (1966), Stryker (1980) и Howard & Callero (1991).

структурама и агентима на крају се своди на емпиријски спор, при чему су рационалистички и конструктивистички друштвени теоретичари напросто заинтересовани за разне аспекте структурисања стварности (Вент, 2014: 126). Аргументацију оваквог става илустративно излаже у облику матрице³.

У објашњавању различитих погледа рационалиста и конструктивиста, Вент наводи да први нагињу према интересовању за структуре на микро нивоу, те каузалним учинцима структуре на понашање, докле други нагињу према интересовању за структуре на макронивоу, те конститутивним учинцима структуре на идентите и интересе. Као примарну вредност конструктивистичког схватања у односу на рационалистичко, Вент наводи анализу конститутивних учинака на микро, а посебно на макронивоу, у њиховом приступу култури (Вент, 2014: 127). На овом месту, довољно је још истаћи да Вент властито разликовање микро и макро нивоа структура изводи позивајући се на Кенета Волца (*Kenneth Waltz*)⁴, и то указивањем на неке проблеме који постоје у његовом схватању структуре⁵.

ИНДИВИДУАЛНОСТ ПО СЕБИ И ДРУШТВЕНИ УСЛОВИ ИНДИВИДУАЛНОСТИ

Фокус Вентовог размишљања, имајући све наведено у виду, јесте у покушају објашњења на који начин агенти и структура могу бити узајамно конституисани и кодетерминисани (при чему друго означава каузалну насупрот конститутивној вези), или, сажето, на који начин је могућа синтеза индивидуализма и холизма. С тим у вези, Вентов несумњив допринос овој проблематици представља разликовање „индивидуалности по себи” и „друштвених услова индивидуалности”. Индивидуалност по себи (или индивидуалност *per se*) односи се на „оне одлике агентове конституције које су самоорганизујуће и стога нису унутрашње зависне од друштвеног контекста”. Ове врсте одлика, истиче, суштински су значајне за намерно деловање, и, чак и када су узроковане од стране друштва, оне постоје независно од њих. Напослетку, овај аспект индивидуалности Вент проналази у индивидуализму (Вент, 2014: 158). Са друге стране, друштвени услови индивидуалности односе се на „оне одлике агентове конституције које су унутрашње зависне од културе”. Доводећи овај аспект индивидуалности у везу са тврдњом да култура конституише агенте, Вент га, дакле, проналази у холизму (Вент, 2014: 158).

Значај разликовања индивидуалности по себи и њених друштвених услова Вент види у могућности да се на тај начин уочи да однос између агента и структуре може бити независан и завистан, односно, каузалан и конститутиван. Другим речима, ово разликовање „разрешава очигледни парадокс показујући да су две врсте одлика укључене у конституисање агената, самоорганизујућих одлика и друштвених одлика” (Вент, 2014: 159).

³ Приказивањем те слике, како наводи, нема намеру да начини преглед литературе са решењима из друштвене теорије за расправу о агентима и структури, већ да предложи различите начине на које теоретичари могу постављати питања о структури. Приказ у делу „Друштвена теорија међународне политике” А. Вента (2014: 126).

⁴ Више о Волцовој тематизацији микро и макро нивоа структуре у Waltz, 1959[2001].

⁵ Према мишљењу Вента, проблем не лежи у Волцовом „материјализму”, већ у чињеници да он не увиђа постојање два нивоа структуре (Вент, 2014: 127).

Посматрано са тог аспекта, умерени облици индивидуализма и холизма нису некомпатибилни, већ само указују на различите конституишуће одлике индивидуалности, односно, постављају различита питања. Вент тврди да проблем настаје тек са радикалним облицима сваке од онтологија, „онда када неко каже да је намерно деловање тек самоорганизација или учинак дискурса” (Вент, 2014: 160). Уколико се, пак, признају оба, чини се да ће се постићи и боље разумевање сваког понаособ.

ПРОЦЕС

Најзад, неизоставан појам у Вентовим разматрањима о структури јесте процес. Дакле, иако и агент и структура имају једнаки значај, узајамно су конститутивни и кодетерминисани, структура, међутим, постоји (има учинке и развија се) само због актера и њихових процеса. Сва структура, у крајњем, „инстанцирана је само у процесу” (Вент, 2014: 160). Вент тврди да је зависност структуре од деловања и друштвеног процеса и конститутивна и каузална. Са једне стране, каже, „расподела знања у друштвеном систему у било ком тренутку постоји само у служби жеља и уверења актера”, те „ако култура постоји само у служби жеља и уверења, она ће имати учинке само у служби понашања агената” (Вент, 2014: 161). Са друге стране, друштвене структуре такође зависе од агената и пракси у каузалном смислу. Конститутивна анализа, међутим, има „унутрашњу статичност”, будући да нам казује од чега су сачињене структуре и како оне могу имати одређене учинке, али нам „ништа не казује о процесима помоћу којих се структуре крећу кроз време, или краће, о историји”⁶ (Вент, 2014: 161). Међутим, наводи, „структурална репродукција је такође узрокована непрекидним процесом међуделовања чија је репродукција намеравана или ненамеравана” (Вент, 2014: 161).

Вент закључује да је, како у каузалном тако и у конститутивном смислу, структура „текући учинак процеса”, док је истовремено „процес учинак структуре” (Вент, 2014: 162). Постоје, дакле, два нивоа анализе (микро и макро), и оба су према његовом мишљењу структурирана и оба инстанцирана помоћу процеса. Нема структура без агената и нема агената (осим у биолошком смислу) без структура, односно „друштвени процеси су увек структурисани, а друштвене структуре су увек у процесу” (Вент, 2014: 162). Тиме се поново враћа на културу, тврдећи да „знање које се дели у друштву заузима кључну улогу у интеракцији релативно предвидивој током времена, стварајући хомеостатичке тенденције које стабилизују друштвени поредак”, односно, друкчије речено, „култура тежи да се репродукује, и заправо мора тако чинити како би уопште могла да буде култура” (Вент, 2014: 163).

Резимирано, Вент верује да су културне структуре сложене како у својој природи тако и у учинцима те, стога, излаже типологију која се заснива на три разликовања: 1) између два нивоа на којима су организоване, микро и макро нивоу, испоњеним као опште и колективно знање, 2) између њихових каузалних и конститутивних учинака и 3) између њихових учинака на понашање, идентитете и интересе. Он напомиње да анализа ових различитих модалитета захтева различите врсте структуралних метода, али да је у сваком

⁶ Према Вентовом мишљењу, ово је најјасније у случају структуралне промене изазване акцијама које подривају постојеће структуре и стварају нове (Вент, 2014: 161).

конкретном случају важно показати „како се културни облици артикулишу са материјалним силама и како им дају значење, односно, како ови други са своје стране ограничавају оне прве” (Вент, 2014: 165). И поново, могу имати основа настојања да се у аналитичке сврхе разликују материјална, структура интереса и идеациона структура, али, у крајњем, сваки друштвени систем има само једну структуру, састављену и од материјалних и од идеационих елемената.

ПРОБЛЕМ АГЕНТ-СТРУКТУРА

Након изношења кључних Вентових ставова у вези са структуром, долази се и до његовог излагања у вези са самим проблемом агент-структура. У својем чланку „*The Agent-Structure Problem in International Relations Theory*” (1987) Вент полази од две теорије које су имале снажног утицаја на савремене академске расправе о међународним односима - неореализма (Кенет Волц) и теорије светског система (Имануел Валерштајн (*Immanuel Wallerstein*)). И докле обе нуде структурална објашњења начина на који се државе понашају у међународном систему, односно, иако се обе заснивају на структуралној анализи, њихово разумевање структуре система, према мишљењу Вента, у значајној мери се разликује. Са једне стране, неореалисти дефинишу структуру међународног система кроз призму „опажљивих” (*observable*) својстава држава чланица, и последично, експланаторну улогу ових структура одређују у индивидуалистичким терминима, као „ограничавајуће у вршењу избора постојећих државних актера” (Wendt, 1987: 335). Теоретичари „светског система“, са друге стране, структуре међународног система дефинишу у оквирима „фундаменталних организационих принципа капиталистичке светске економије која конституише државе”, те схватају експланаторну улогу структура у структуралистичким терминима, као „произвођаче” самих државних актера (Wendt, 1987: 335).

Вентов примарни интерес је, међутим, у критици структуралних концепција које проналази у обе теорије, те у примени ове критике у циљу развоја новог приступа структуралном теоретисању о међународним односима усвојеним од поменутих теоретичара структурације из социологије. Овај приступ, истиче Вент, захтева основе научне реалистичке филозофије (или „научног реализма”⁷, *scientific realism*), спорне „нове ортодоксности” у филозофији природних наука, мада већином непризнате од стране политичких научника (Wendt, 1987: 336).

Проблем агент-структура, према Вентовом мишљењу, заправо представља два међузависна проблема, један онтолошки и други епистемолошки (Wendt, 1987: 339). Први и фундаменталнији проблем тиче се природе како агената, тако и структуре, и, будући да су оба на известан

⁷ Вент под научним реализмом подразумева „једну филозофију науке која претпоставља да свет постоји независно од људских бића, да се зреле научне теорије типично односе на овај свет и да оне тако функционишу чак и када су предмети науке изван опажаја” (Вент, 2014: 43). „Језгро научног реализма се”, по његовом мишљењу, „противи гледишту ... да оно што постоји у свету на неки начин зависи од онога што знамо или у шта верујемо” (Вент, 2014: 46). Најзад, реализам је „филозофија наука, а не теорија друштва”, и као такав „не одговара на емпиријска, тј. питања првог реда”, односно, реализам „омогућава да се држава и државни систем замисле као стварни и сазнатљиви, али нам не говори да они постоје, од чега су начињени, или како се понашају”, - „то је посао друштвених научника а не филозофа” (Вент, 2014: 47).

начин узајамно имплицирајућа, њиховог међуодноса. Другим речима, питање се односи на то какви су ово ентитети (или, у случају друштвених структура, да ли су уопште ентитети), те на који начин су међусобно повезани. Суштински, сматра Вент, постоје два основна приступа одговарању на ово питање - одређивањем једне јединице анализе као онтолошки примарне (основне) или дајући им једнак и стога несводљив (*irreducible*) онтолошки статус. У зависности од тога који ентитет се сматра примарним, ови приступи генеришу три могућа одговора, које Вент одређује као индивидуализам, структурализам и структурационизам (Wendt, 1987: 339). Неореализам и теорија светског система подразумевају индивидуализам и структурализам, обе у крајњем умањујући значај једне јединице анализе у односу на другу. Неореалисти редукују структуру система држава на својства и интеракције њених конститутивних елемената, држава, докле теорија светског система редукује државе (и класе) као агенте на репродукцију захтева (потреба) капиталистичког светског система (Wendt, 1987: 339). Структурационистички приступ, са друге стране, покушава да избегне оно што Вент назива „негативним последицама индивидуализма и структурализма“ дајући агентима и структурама једнак онтолошки статус. Последично, омогућава коришћење агената и структура у објашњењу неких од основних својстава које у смислу ефеката имају једно на друго. Другим речима, доводи до тога да се агенти и структуре посматрају као „кодeterminишући“ или „узајамно конститутивни“ ентитети (Wendt, 1987: 339).

АРГУМЕНТАЦИЈА

Вент је, дакле, покушао да идентификује значајне разлике у схватањима теоретичара неореализма и „светског система“, као и да повеже ове разлике са њиховим различитим друштвеним онтологијама. Такође, покушао је да укаже да, упркос овим разликама, неореализам и теорија светског система деле заједнички, полазни приступ проблему агент-структура, односно, да оба покушавају да одреде или агенте или структуру као основне, примарне јединице, а што и једне и друге оставља у немогућности да објасне својства ових јединица и, стога, да оправдају властите теоријске и експланаторне тврдње о државној акцији (Wendt, 1987: 349). Очигледна импликација овог аргумента је да ни државни агенти ни домаћа или међународна системска структура која их конституише не треба да буду третирани увек као дати или као основне, примарне јединице. Теорије међународних односа би требало да буду способне да поседују експланаторну моћ оба (Wendt, 1987: 349). Ово не значи, истиче Вент, да појединачни истраживачки напори не могу узети једну јединицу као основну, јер истраживачка пракса мора поћи од нечега. То, међутим, значи да оно што се одређује као основно у једном истраживању мора бити барем потенцијално проблематично (или да има функцију зависне варијабле) у другом, односно, да су научницима потребне теорије о њиховим примарним јединицама (Wendt, 1987: 349). Без обзира на очигледне аспирације да постану начелне теорије међународних односа, индивидуалистичке и структуралистичке онтологије неореализма и теорије светског система их у томе онемогућавају. Насупрот њима, структурационистички или структурацијски приступ проблему агент-структура допринео би теоријском развоју и државних агената и системских

структура „без уплитања ни у онтолошки редукционизам ни у реификацију” (Wendt, 1987: 349).

Полазиште Вентовог промишљања о проблему агент-структура представљају две истине о друштвеном животу које се, како верује, налазе у основи готово свих друштвених научних истраживања. Прва истина представља тврдњу да су „људска бића и њихове организације хотимични (са свешћу и намером-*purposeful*) актери чија акција помаже репродукцији или трансформацији друштва у коме живе”, а друга тврдњу да је „друштво сачињено од друштвених односа, а које структурише акције између ових хотимичних актера” (Wendt, 1987: 337-338). Скупа узевши, ове истине сугеришу да су људски агенти и друштвене структуре, на овај или онај начин, „теоријски независни или узајамно имплицирајући ентитети” (Wendt, 1987: 338). Стога, Вент наводи, анализа друштвене акције претпоставља барем имплицитно разумевање појединачних друштвених односа (или „правила игре”) у којима се акција одвија, као што анализа друштвених структура донекле претпоставља разумевање (*understanding*) актера чији односи чине структурални контекст (Wendt, 1987: 338). Из наведеног се закључује да су и својства агената и својства друштвених структура релевантна за објашњења друштвеног понашања. И заправо, и неореализам и теорија светског система користе својства како држава (моћ и интереси) тако и системских структура (поларност, односи неједнаке размене) како би објаснили понашање држава, иако то чине на различите начине.

Верујући да све друштвене научне теорије садрже барем имплицитно решење за проблем агент-структура, које „поставља агенте и друштвене структуре у везу једне са другима” (Wendt, 1987: 337), Вент признаје да ова решења помажу теоријском разумевању, односно да структурална анализа има релативни експланаторни значај. Међутим, заступајући веома различита разумевања структуралне теорије, Вент тврди да су неореалистичка и решења теорије светског система проблема агент-структура, најмање у једном аспекту веома слична те да та сличност креира уобичајену фундаменталну слабост (недостатак) у овим теоријама као структуралним приступима међународним односима (Wendt, 1987: 337). Теорија структурације, са друге стране, представља одговор на ове недостатке, закључује Вент.

ОНУФ О ВЕНТОВОЈ ТЕОРИЈИ СТРУКТУРАЦИЈЕ

У циљу објашњења Вентове теорије, Николас Онуф се позива на оно што сматра праисторијом дебате, односно, Волцово супротстављање редукционизму образложено тиме што ненамераване последице понашања државе производе несводљиве структуре које имају последице на понашање. Ова недвосмислена тврдња, закључује, пружила је Венту могућност да уведе питање структуре са научно-реалистичке тачке гледишта (Onuf, 1998: 239), са два циља на уму: да демонстрира неадекватност како Волцове верзије структурализма тако и Валерштајна, те да предложи теорију структурације као замену за структурализам уопште. Такође, закључује и да Вент сматра да Волц заправо уопште и није био структуралиста, како је сам себе одређивао, већ, напротив, онтолошки индивидуалиста. Са друге стране, наводи да је Вент нашао да је Валерштајнова теорија светског система превише холистичка (Onuf, 1998: 240).

Онуф даље наводи Вентову централну тврдњу у вези са структурацијом, да су капацитети, чак и постојање људских агената на изванредан начин нужно повезани са друштвеним структуралним контекстом, односно да су нераздвојиви од људске друштвености. Према Вентовом мишљењу, структурацијска теорија је аналитичка по природи, не супстантивна. Другим речима, она представља оно што се касније назива мета-теоријом, тачније теоријом о теорији (Onuf, 1998: 241). Структурацијска теорија типове ентитета налази у друштвеном свету и његовим односима, закључује Вент. Према Онуфовој интерпретацији Вентовог схватања, он нуди четири суштинске претпоставке структурацијске теорије. Најпре, за разлику од индивидуалиста, структурационисти прихватају стварност и експланаторни значај несводљивих и потенцијално неопажљивих друштвених структура које генеришу агенте. Потом, за разлику од структуралиста, структурационисти се супротстављају функционализму и наглашавају потребу за теоријом практичних разлога и свести која је значајна за људске намере и мотивацију. Даље, ове опозиције су превазиђене здруживањем агената и структура у дијалектичку синтезу која превазилази субординацију једног над другим, а што је карактеристика и индивидуализма и структурализма. И најзад, структурационисти тврде да су друштвене структуре нераздвојиве од просторних и временских структура, те да и време и место стога морају бити инкорпорирани директно и експлицитно у теоријска и конкретна друштвена истраживања (Onuf, 1998: 241-242).

ВЕНТОВ ДОПРИНОС СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ

Недостатак јединствене, општеприхваћене концепције односа агент-структура изродио је бројне концептуализације њихових односа кроз друштвене науке, од којих свака рефлектује појединачна филозофска и практична уверења властитог теоријског дискурса. У том смислу, Вент наводи, ни његово усвајање термина „агената“ и „структуре“ није теоријски неутрално (Wendt, 1987: 338). Упркос бројним разликама, међутим, „проблем агент-структура, део-целина, актер-систем, и микро-макро, сви рефлектују исти мета-теоријски императив-потребу за усвајањем, у циљу објашњавања друштвеног понашања, извесне концептуализације онтолошког и експланаторног односа између друштвених актера или агената (у овом случају, држава) и друштвених (социјеталних) структура (у овом случају, међународног система)” (Wendt, 1987: 338-339).

Осим чињенице да се сматра теоретичарем који проблем агент-структура уводи као такав на поље међународних односа, несумњиво најзначајнији Вентов допринос у покушају разрешавања проблема агент-структура представља његова теза о ко-конституисаности и ко-детерминисаности агената и структура. Дакле, за разлику од до тада уобичајеног става у теоријама међународних односа да су агент и структура онтолошки независни, али да једно нужно мора имати примат у односу на друго (односно, да једно има узрочни ефекат на друго), Вент чини корак напред заступањем става да су и агент и структура од почетка онтолошки једнаког статуса. Његов структурационистички приступ заиста избегава недостатке како индивидуализма, тако и структурализма посматрањем агената и структура као „ко-детерминишућих“ и „узајамно конститутивних“

ентитета. Уз благо редиговање Гиденсових тврдњи, или боље речено, примену на поље међународних односа, највећа предност Вентовог схватања у односу на схватања његових претходника (али и неких савременика) оличена је у „концептуализацији оба ентитета од почетка као онтолошки зависних једно од другог, и то концептуализовањем агената у смислу унутрашњих односа (односа у оквирима структуре) који их дефинишу као такве, и концептуализовањем друштвених структура као егзистирајућих само кроз медијум агената и пракси које они конституишу” (Went, 1987: 360).

Но, он истиче и да каузални и конститутивни учинци културе на агенте могу бити извршени само на њихово понашање, на њихове одлике (идентитете и интересе), или на оба (Вент, 2014: 144), а што може бити спорно јер то онда подразумева да, у коначном, постоји понашање које није управљено ка одређеним интересима (или у складу са конкретним идентитетом), односно да поседовање одређених идентитета или интереса не повлачи нужно и измене у понашању у правцу истих. Замера му се у овом случају, дакле, непрецизност у појмовним одређењима, а која је, начелно посматрано, незнатног значаја у односу на допринос који има његова полазна претпоставка о истовременом конститутивном и узрочном утицају ентитета.

Даље, суштински доприноси Вентове структурацијске теорије, а у односу на индивидуализам и структурализам, огледају се у прихватању стварности и експланаторног значаја несводљивих и потенцијално неопажљивих друштвених структура које генеришу агенте, супротстављању функционализму и наглашавању потребе за теоријом практичних разлога и свести која је значајна за људске намере и мотивацију, здруживањем агената и структура у дијалектичку синтезу која превазилази субординацију једног над другим, тврдје да су друштвене структуре нераздвојиве од просторних и временских структура, те да и време и место стога морају бити инкорпорирани директно и експлицитно у теоријска и конкретна друштвена истраживања (Wendt, 1998). Неизоставно је, дакле, указати на допринос који има Вентово увођење научног реализма, као корак напред у разумевању и даљем објашњењу које и неопажљиви ентитети у реалном стању ствари имају, барем у разумевању структуре као неопажљиве, али и даље узрочно значајне.

Свакако у аналитичке сврхе корисна јесте и Вентова подела структуре на материјалне услове, интересе и идеје. Раздвајањем ових елемената поједностављено је и указивање на њихове различите улоге у објашњењу конкретних друштвених исхода. На практичном плану, оваква подела доноси извесне предности, међутим, начин на који Вент образлаже њихово нужно постојање у свакој структури, прилично је збуњујућ. У тврдњи да „без идеја нема интереса, без интереса нема смислених материјалних услова, без материјалних услова нема стварности уопште” (Вент, 2014: 122), споран је средишњи њен део, а будући да материјални услови сами по себи постоје и постојаће без обзира на било какве и било чије интересе. Стога је прикладније његову примарну замисао објаснити тиме да се на основу одређених интереса материјални услови користе као ресурси, односно, да интереси не могу бити реализовани без коришћења тих материјалних ресурса.

Вентово разликовање „између два нивоа и два учинка структуре на две ствари” (Вент, 2014: 125), односно, раздвајање понашања од идентитета

и интереса у аналитичком смислу је изразито значајно. Према су они у реалности нераскидиво повезани, ипак су јасно различити. Стога и могућности њиховог одвојеног анализирања свакако могу допринети продубљенијем разазнавању безбедносних појава на практичном плану. Проучавањем структуре на макро нивоу, њеног микро нивоа (рецимо конкретне државе), те узајамних утицаја између њих и понашања и идентитета и интереса њених агената, јасно се може видети, Вентовим речником речено, узајамна ко-детерминисаност и ко-конституисаност.

Најзад, свакако представља предност и Вентово указивање на улогу и значај процеса у односу агента и структуре, нарочито ако се има у виду неретка тенденција узимања као конститутивно и узрочно значајних искључиво статичних феномена у промишљању о безбедносној стварности, али и међународним односима уопште.

ЗАКЉУЧАК

Конечно, на основу свега наведеног, закључује се да је спектар практичних импликација Вентових промишљања о агентури и структури на безбедност изузетно широк. Став о ко-конституисаности и ко-детерминисаности агентуре и структуре омогућава укључивање у анализу безбедносне стварности и великог броја неоправдано запостављаних варијабли. Другим речима, прихватање става да су агентура и структура у овом контексту узајамно зависни, а нужно различити ентитети, чини могућим превазилажење уобичајених једностраних приступа истраживању „порекла“ или узрочности друштвене, а тиме и безбедносне акције. Уважавањем истовременог конститутивног и каузалног учинка како агената (превасходно мислећи на најутицајније безбедносне субјекте на државном, регионалном и глобалном нивоу) на структуру, тако и структуре (државне, регионалне, глобалне) на агенте, увиђа се и потенцијални допринос у погледу предвиђања динамике безбедносне стварности и конкретних безбедносних изазова, ризика и претњи, односно, са друге стране, допринос у погледу предвиђања понашања безбедносних актера.

Такође, допринос научно реалистичке претпоставке о значају неопажљивих ентитета превазилази оквире проблематике агент-структура. Имајући у виду чињеницу да је говорећи о безбедносним појавама и процесима у највећем обиму реч управо о неопажљивим, али узрочно значајним, овакав приступ чини се најпогоднијим за бављење ма којим аспектом проучавања у студијама безбедности, односно применљивим на сваки истраживачки подухват на овом пољу.

И наглашавање процеса чини се нарочито значајним за безбедносну проблематику, будући да готово све димензије безбедносне стварности карактерише изражена променљивост, односно могућност трансформације. Конкретно, држава, национални идентитети, интереси, односи међу државама, и још много тога што је у најдиректнијој вези са истраживачким пољем безбедности у теорији су уобичајено посматрани као дати, стални и непроменљиви, а у чему управо лежи допринос новине коју Вент уноси указивањем не само на могућност, већ и на значај промене.

ЛИТЕРАТУРА

- Archer, M. (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Вент, А. (2014). Друштвена теорија међународне политике. Београд: Факултет политичких наука.
- Carlsnaes, W. (1992). The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*, 36(3), 245-270.
- Dessler, D. (1989). What's at stake in the Agent-structure Debate? *International Organization*, 43(3), 441-473.
- Илић, М. (2016). Проблем agent-structure: теоријски налази и импликације за студије грађанских ратова. У: Јовић, Д. (ур.), *Конструктивистичке теорије међународних односа* (стр. 147-176). Загреб: Факултет политичких знаности.
- Klotz, A., Lynch, C. (2006). Moving Beyond the Agent-structure Debate. *International Studies Review*, 8(2), 355-381.
- Липовац, М. (2013). Допринос конструктивистичке парадигме студијама безбедности. *Социолошки преглед*, 47(3), 439-460.
- Onuf, N. (1998). Constructivism: A User's Manual. In: V. Kubalkova, N. Onuf & P. Kowert (Eds.), *International relations in a constructed world* (pp. 58-78). New York: M.E. Sharp
- Onuf, N. (2013). *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in social theory and international relations*. London: Routledge.
- Wendt, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 31, 335-370.
- Wight, C. (2006). *Agents, Structure and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waltz, K. N. (1959[2001]). *Man, the state, and war: A theoretical analysis*. New York: Columbia University Press.
- Златановић, А., Липовац, М. (2014). Социјални конструктивизам. У: Липовац, М., Живојиновић, Д. (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи* (стр. 251-264). Београд: Факултет безбедности.

Рад примљен: 08. 10. 2019.

Рад прихваћен: 28. 10. 2019.